

Targa Aranka

„Padtárs vagy kórtárs”¹

A gyermekvédelem és iskolázottság összefüggései statisztikák tükrében

A „Padtárs vagy kórtárs” című tanulmány a gyermekvédelem és az iskolázottság összefüggéseit mutatja be a gyermekvédelmi szakellátásban élők teljes körére vonatkozó statisztikai adatbázisra támaszkodva. Célunk, hogy konkrét adatokat elemezve cáfoljunk meg gyermekvédelemre vonatkozó tévhiteket. Kutatásunk bebizonyította, hogy – szemben az általános vélekedéssel – az átmeneti neveltek alacsonyabb státuszú iskolákban vannak, mint a tartós neveltek, a nevelőszülői ellátás nem eredményez sikeresebb iskoláztatást, és a hosszabb idejű gyermekvédelmi ellátás és a magasabb iskolai végzettség között nincs szignifikáns összefüggés.

BEVEZETŐ

Jelen tanulmány a gyermekvédelem és az iskolázottság összefüggéseit kívánja feltárni, egy nagyobb kutatásból kiemelt statisztikai adatbázisra támaszkodó elemzéssel. E kutatásban azt az összefüggést vizsgáljuk, hogy a gyermekvédelmi szakellátási rendszerbe kerüléskor milyen hátrányai vannak a gyerekeknek, és ezekre milyen szolgáltatásokkal tud válaszolni a rendszer – fókuszálva az iskoláztatás kérdéskörére. A statisztikai adatokból levont következtetések – amelyet a következőkben olvashatunk – a teljes kutatás mélyebb elemzését megelőzően kívánnak általános megállapításokat tenni.

E tanulmánnyal és a teljes kutatással elsődleges célunk, hogy felhívjuk a figyelmet egy olyan sajátos élethelyzetű gyermekcsoportra, amelynek közös jellemzője a biztos családi háttér hiánya.² Vagyis a vizsgált csoport sikeres társadalmi integrációjához, sajátos élethelyzetéből adódóan, különös jelentőségű a munkaerőpiacon hasznosítható iskolai végzettség.

- 1 A kutatás megbízójának – az Educatio Kft. Esélyegyenlőségi Főosztályának – programja „Padtárs” néven ismert. A kutatás kérdőíveinek egyikében találtunk a „kórtárs” megnevezésre.
- 2 A köznyelvben az „állami gondozott” megnevezés használatos mindazon gyerekekre és fiatalokra, akik családjuk nélkül az állam ellátórendszerében nőnek fel. Ez a megnevezés hosszú évtizedekig jogszerű volt, azonban az 1997-ben életbe lépett és jelenleg hatályos gyermekvédelmi törvény ezt a fogalmat nem használja. A törvény szerint „gyermekvédelmi szakellátás otthont nyújtó ellátási formáiról” (Gyvt. 52.§) – gyermekotthonok és nevelőszülők – beszélhetünk, ahol elhelyezik a családjukból kiemelt – szakellátott – gyerekeket.

A kérdés az, hogy – a méltányosság pedagógiai elve szerint – megkapják-e a megfelelő segítséget ehhez, vagyis az eredményes iskolai végzettség megszerzéséhez.

A KUTATÁS ELŐZMÉNYE

Országos kutatásunkat megelőzte egy olyan 3 megyére (Baranya, Somogy, Tolna) kiterjedő széles körű vizsgálat 2006–2007-ben, mely a gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzetét és a rendszer által nyújtott szolgáltatásokat vette számba.³ A regionális kutatás eredményei alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a gyermekvédelem otthont nyújtó ellátási formáiban élők alacsony iskolázottsági jellemzőit erősen befolyásolják a bekerüléskor mutató lemaradások, de a rendszerben eltöltött időszakban hiányzó fejlesztő szolgáltatások is gátolják a sikeres előrelépést. Az okok között szerepel, hogy a szakellátó rendszerben dolgozók felkészültsége, kapacitása nem elegendő a sikeres iskolavégzést segíteni tudó – sok esetben speciálist odafigyelést igénylő – szolgáltatások nyújtásához. Ez a nevelőszülői ellátórendszer vizsgálata során a legszembetűnőbb ott, ahol a családi szocializációt jellegénél fogva nagyobb eséllyel pótló nevelőszülői elhelyezés sem vezet kimutathatóan sikeresebb iskolázathoz. Megállapítást nyert az is, hogy a rendszeren belüli oktatási szolgáltatások kiegészítését támogatná a más szektorokkal történő folyamatos együttműködés. A kutatás ugyanis azt bizonyította, hogy a különböző szektorok viszonya a gyermekvédelemmel esetleges, nincs összehangolt cselekvési terv és megvalósítás, sem rendszerszinten, sem a napi gyakorlatban.

KUTATÁSI CÉLJAINK ÉS ELŐFELTEVÉSEINK

Hazai és nemzetközi szakirodalomra, valamint saját szakmai és kutatási tapasztalatainkra támaszkodva vizsgálatunkban azt kívántuk feltárni, hogy pontosan mi jellemzi a gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzetét, illetve, hogy az iskolai sikeresség-sikertelenség háttérben milyen okok húzódnak meg az ellátórendszerbe kerülés előtt és után (CAMERON–MAGINN 2008; FORRAY 2006; GÖNCZI 2004; KRAVALIK 2004; VARGA 2006a, 2008).

Fontos volt számunkra, hogy teljes körű lefedettséget jelentő országos adatokkal rendelkezünk azon iskolatípusokról, amelyek a gyermekvédelem szakellátási rendszerében élők számára állnak rendelkezésre, mivel ilyen adatgyűjtés nem történik a gyermekvédelemben.

A több részből álló kutatást megelőző általános feltevésünk az volt, hogy a gyerekek rendszerbe kerülése előtt mutatkozó lemaradásait – melyek közvetlenül vagy közvetve kapcsolódnak az iskolázathoz – a gyermekvédelmi szakellátási rendszer nem képes kellő mértékben kompenzálni jelenleg meglévő eszközeivel és erőforrásaival.

³ A kutatást az OKA a 2773/06/tkOKA pályázatával támogatta, az eredményeket felhasználta Varga Aranka a Gyermekvédelem és iskolázottság című, 2008-ban készített PhD. értekezésében, valamint összefoglalójuk megjelent a Család Gyermek Ifjúság című folyóiratban (Varga 2009).

Az országos szintű statisztikai adatelemzéstől azt vártuk, hogy erősítse (vagy cáfolja) meg regionális kutatási eredményeinket. Vagyis elemzésünk arra irányult, hogy a gyermekvédelemben élők teljes körű statisztikai adatai alapján lássuk, hogy a jogi státusz (átmeneti vagy tartós nevelt), az elhelyezési forma (nevelőszülő vagy gyermekotthon), illetve a rendszerben töltött időtartam (rövid vagy hosszú távú) – a közvélekedéssel ellentétesen – befolyásolja a gyermek iskolai sikereit.

Ugyanis azt feltételeztük, hogy az átmeneti neveltek alacsonyabb státuszú iskolákban vannak, mint a tartós neveltek, a nevelőszülői ellátás nem eredményez sikeresebb iskoláztatást, és a hosszabb idejű gyermekvédelmi ellátás és a magasabb iskolai végzettség között nincs szignifikáns összefüggés.

A VIZSGÁLAT KÖRÜLMÉNYEI

A Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszékének kutatócsoportja⁴ 2009-ben végezte a kutatást. A kutatás eszközeként kérdőívet használtuk, melyet a 19 megyei és a fővárosi gyermekvédelmi szakellátási rendszer vezetőjének küldtünk el. A kérdőív kiküldése előtt egyeztetünk a vezetőkkel, hogy vállalják a kitöltést, illetve a kitöltés időszakában folyamatos kapcsolatban voltunk velük, így sikerült a felmerült kérdéseket megválaszolni. A kérdőív egyik részében olyan statisztikai adatok⁵ összegyűjtését kértük, amelyek összesítve nem hozzáférhetőek a gyermekvédelmi szakellátási rendszerének adatbázisában⁶, így az ellátott gyerekek anyagaiból kellett kikeresni.

A statisztikai adatbázist mind a 20 megkérdezett terület összeállította, és hozzávetőlegesen 90 százalékos (19 858 főre vonatkozó) adatszolgáltatás történt.⁷ A küldött adatok 2 százaléka bizonyult hibásnak, sajnos nem elszórtan, hanem egy-egy megyére koncentráldott egy-egy kérdéskörben. Mindezeket figyelembe véve is elmondható, hogy a bemutatott gyermekvédelmi adatelemzés majdnem teljes országos mintán alapul.

A statisztikai adatokat egyszerű összegzéssel, két- és háromváltozós táblázatban elemeztük SPSS használatával. Ezt követte a táblák tartalmi elemzése, és grafikonokba történő szerkesztése. (A grafikonok nagyobb részét csak ismertetjük, és nem mellékeljük a terjedelmi korlátok miatt.)

4 A kutatócsoport tagjai: Forray R. Katalin, Varga Aranka, Kalocsainé Sánta Hajnalka, Prihoda Gábor, Gyurgyovics Beáta, Varga László.

5 A kért információk alapján 2008. december 31-i statisztikai adatokra támaszkodva állt össze megyénként egy iskoláztatásra vonatkozó adatbázis, melyben minden ellátott gyerekre vonatkoztatva megjelent az iskolatípus, az elhelyezési forma, a jogi státusz és a gyermekvédelemben eltöltött hónapok száma.

6 A gyermekvédelemben az adatgyűjtés tartalmi elemeit jogszabály írja elő, és az általunk kért iskoláztatási adatok gyűjtésére nincs jogszabályi előírás.

7 A hiányzó adatokat a gyűjtésre rendelkezésre álló idő miatt nem sikerült megadni az adatbázisban. Elsősorban az elszórtan lévő, és civil szolgáltatóknál elhelyezett gyerekek adatai hiányoznak az adatsorból.

A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA

Elsőként a vizsgált csoport általános jellemzőit vesszük sorra a statisztikai adatokra támaszkodva, és mindenütt kitérünk az iskolázatáshoz való kapcsolódáshoz, valamint támaszkodtunk a 2006-os regionális kutatás eredményeire és az országos iskolázottsági adatsorral való összevetésre (VARGA 2006b).

A vizsgált csoport életkori megoszlása alapján látható, hogy az általános iskolás korúak (7–14 év) a populáció 40 százalékát, a középiskolás korúak további majdnem egynegyedét teszik ki a csoportnak. A középfok befejezésének, valamint felsőfok időszakának csoportaránya közelíti a 20 százalékot.⁸ Vagyis a gyermekvédelemben élők mintegy négyötöde bent van az oktatási rendszerben, és további majd 10 százalékuk óvodáskorú. Ezek az adatok is azt mutatják, hogy az oktatási szektorral való szoros együttműködés elengedhetetlen.

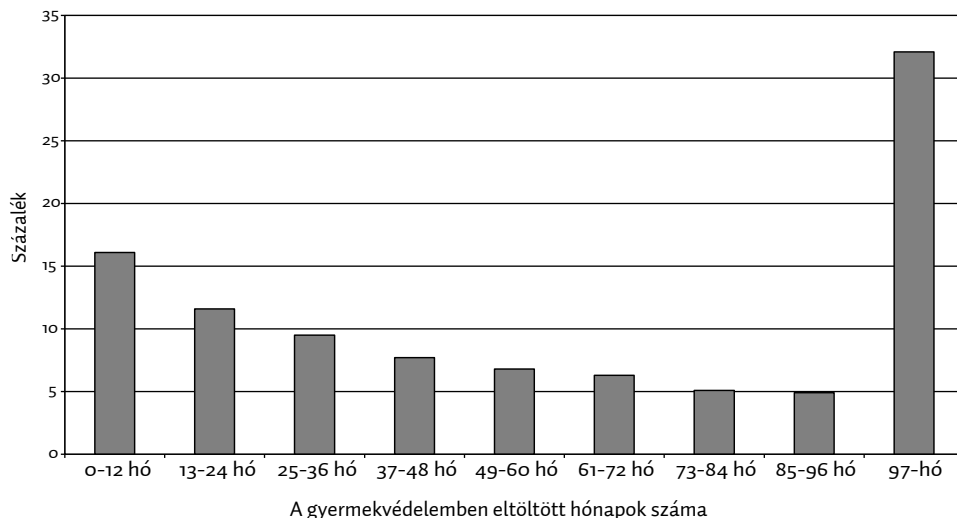
A vizsgált csoport státusza tükrözi azt a gyermekvédelmi törvényben lefektetett szándékot, hogy a szakellátásba került gyermek, lehetőség szerint, kerüljön vissza a családjába. Vagyis a gyerekek háromnegyede átmeneti nevelt⁹, ami a vér szerinti családba való visszakerülés lehetősége miatt kedvezőbb helyzet. Az adatsorok további elemzése során szükséges vizsgálni, hogy az iskolázatás szempontjából mi jellemzi a különböző státuszú csoportokat, hiszen az oktatási törvény halmozottan hátrányos helyzetű kategóriájában a tartós neveltek kiemelten szerepelnek, míg a többi csoport kimaradt e támogató szolgáltatási körből. Ez azt feltételezi, hogy a tartós neveltek lényegesen rosszabb iskolai eredményeket mutatnak, mint más státuszú gyermekvédelmi kortársaik. Ezt cáfolta regionális kutatásunk adatsora, most pedig országos adatok alapján is megvizsgáljuk.

A gyermekvédelemben eltöltött idő vizsgálatakor évenkénti szakaszok szerinti összehasonlításokat tettünk. A 8 évnél többet a szakellátásban töltötteket egy csoportba soroltuk. A vizsgált csoport egészét tekintve egyharmaduk 3 évnél kevesebb időt tölt a rendszerben, egyharmaduk 3 és 8 év közötti időtartamot, egyharmaduk pedig 8 évnél is többet (1. ábra). Ez a számarány azt mutatja – összevetve a gyerekek státuszával –, hogy bár a szándék a családba való visszahelyezés (átmeneti neveltek: 75%), mégis jelentős időt töltenek a gyermekvédelemben élők a szakellátó rendszerben, ami viszont a hosszabb távú fejlesztés lehetőségét hordozza. Ennek a fejlesztési lehetőségnek a kiaknázása megmutatkozhat az iskolázottsági adatok emelkedésében. Vagyis szakszerű fejlesztési-szolgáltatási rendszer működése esetén azt feltételezhetjük, hogy minél több időt tölt valaki az ellátórendszerben, annál nagyobb esélyei vannak hátrányai kompenzálására, és az egyre sikeresebb iskolázatásra.

⁸ Országos gyermekvédelmi statisztikai adatok, a bemutatott regionális kutatás eredményei és jelen kutatás statisztikai adatai alapján tudható, hogy mindhárom korcsoportot jellemzi a nagyarányú túlkorosság az iskolában, vagyis a gyermekvédelemben élők egy része nem az életkorának megfelelő iskolafokon tanul.

⁹ Az átmeneti neveltek folyamatos „visszagondozása” a családba kötelező feladat, illetve évenkénti felülvizsgálatuk során dől el, hogy szükség van-e még számukra a szakellátásra.

1. ÁBRA: A vizsgált csoport megoszlása a gyermekvédelemben eltöltött idő szerint (%)

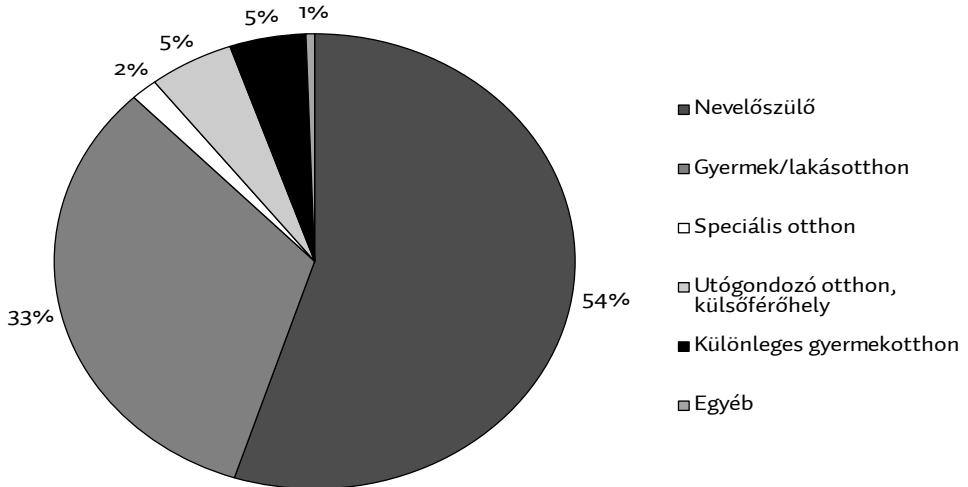
A gyermekvédelemben eltöltött idő megyei adatai láthatóan hasonló trendet mutatnak, mint az országos adatsor. A két végponton (0–12 hó és 97 hó felett) magasabb értékek találhatók, középiütt pedig nagyjából egyenletes az eloszlás. Ez azt mutatja, hogy annak van nagyobb valószínűsége, hogy a gyermek az ellátórendszerbe bekerülés után vagy elég rövid idő alatt visszakérül a családjába, vagy várhatóan hosszú távon marad a rendszerben.

Egy hozzávetőleges számítást készítve (a hónapszámot évre felfelé kerekítettük, megszoroztuk az adott időszakra jelölt ellátottszámmal, és ezt összeadva, megkaptuk az összes gyerek szakellátásban töltött összes évét), és azt átlagolva elmondható, hogy az országos jellemző szerint 5,2 évet töltenek átlagban a gyermekvédelemben az ellátottak. (Ehhez hozzá kell tenni, hogy ez a számadat csak magasabb lehet, ugyanis az utolsó értékkategória a 9 év és felett benn töltött időt jelzi, amit mi egységesen 9 évnek tekintettünk.)

Ha a vizsgált csoportból kiemeljük az iskoláskorúakat, és a lehetséges iskolafok szerint kategorizáljuk, látható, hogy a csoportba tartozók nagyobb része (7–14 évesek és 15–17 évesek 64%-a, a 18 év felettek 91%-a) 3 évnél többet töltött a gyermekvédelemben. A 3 év és fölötti idő már alapot nyújthat az eredményes fejlesztési folyamatra. Vagyis az az érv, hogy a nagyon rövid gyermekvédelmi szakellátásban eltöltött idő szab gátat az iskoláztatást is támogató hatékony fejlesztésnek, az országos statisztikai adatok alapján nem igazolható.

Az elhelyezési forma a gyermekvédelmi rendszer átalakulását mutatja, mely a nevelőszülői elhelyezés 50 százalék feletti számarányában figyelhető meg (2. ábra). Ez az elhelyezés nagyobb lehetőséget biztosíthat a szakellátásban élők számára a családi szocializáció pótlására. A továbbiakban ki fogunk térni arra, hogy ez az iskoláztatás szempontjából valóban előnnyel jár-e, vagy – ahogy regionális kutatásunk kimutatta – nincs jelentős eltérés e területen az elhelyezési formák között.

2. ÁBRA: A vizsgált csoport elhelyezési forma szerint (%)

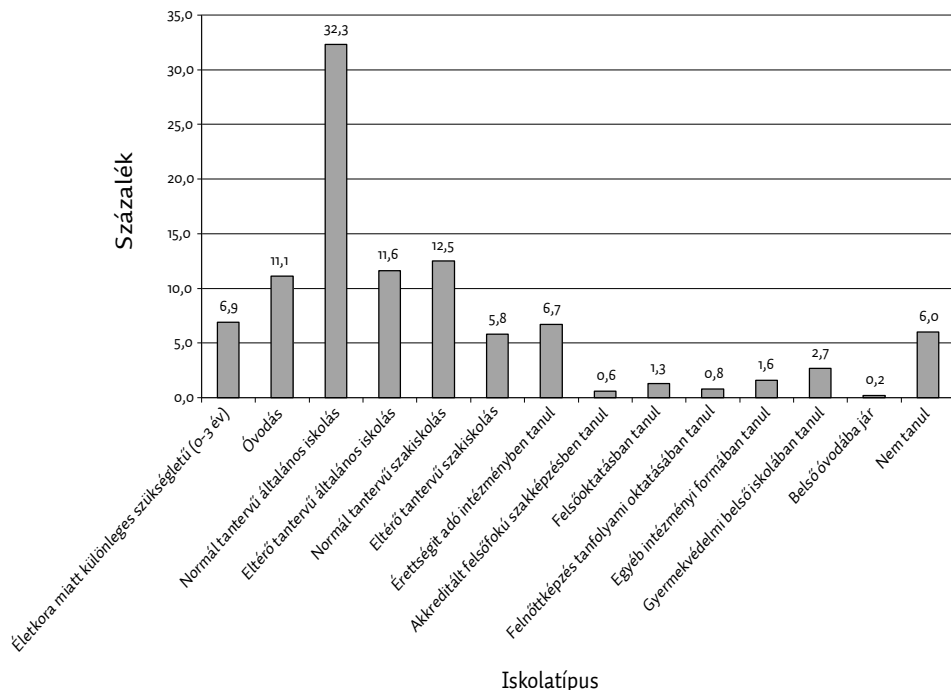

A státusz és az elhelyezési forma összehasonlító vizsgálata azt mutatja, hogy a tartós neveltek kétszer olyan arányban élnek nevelőszülőknél, családi környezetben, mint az átmeneti neveltek. Az átmeneti neveltek elhelyezése fordított, még ha az aránykülönbségek nem is ilyen nagyok. Azt feltételezhetjük, hogy a családi elhelyezés nagyobb arányú megjelenése magasabb iskoláztatást eredményez, és ez esetünkben a tartós nevelteket érinti nagyobb arányban. Ezzel szemben – ahogy az előzőekben már többször kiemeltük – az oktatási szektor célzott támogatásainak körébe (halmozottan hátrányos helyzetű tanulók) éppen a tartós nevelteket vonták be. Ezek alapján is szükséges a különböző státuszú szakellátottak iskolai sikereinek összehasonlító elemzése.

Az elhelyezési forma és a szakellátásban töltött idő összefüggése azt mutatja, hogy az utógondozottak, a különleges gyermekotthonban és a nevelőszülőknél élők körében kiugróan magas a 8 évnél is többet gyermekvédelmi ellátásban részesülők aránya. A 18 év felettek ellátása elsősorban akkor valósul meg a gyermekvédelemben, ha az iskolázással van összekötve. Ez jelen esetben is így van, azonban érdemes megvizsgálni, hogy milyen iskolatípusok jellemzők ebben az időszakban. Az utógondozotti és a hosszabb időtartamú gyermekvédelmi ellátás szoros együtt járása alapján gondolhatunk arra, hogy magasabb presztízsű iskolákról van elsősorban szó, különösen akkor, ha feltételezzük, hogy az ellátórendszer hosszú távon képes fejlesztést megvalósítani. A későbbi elemzések során látni fogjuk, hogy ez sajnos nincs így: a 18 év feletieknek majdnem a fele szakiskolában tanul. A nevelőszülői ellátás önmagában is családiasabb feltételrendszert jelent, ha ehhez a hosszabb távú nevelési lehetőséget is hozzávesszük, akkor ebben az ellátási formában a sikeresebb iskoláztatásnak mutatkoznia kellene. A későbbiekben megvizsgáljuk, hogy valóban így van-e, vagy az országos adatok is azt támasztják alá, mint a regionális kutatásunk, ami szerint nincs számottevő eltérés az elhelyezési formák és iskolázottság arányai között.

Az iskolatípus szerinti megoszlás több szempontból is elemezhető. Látható, hogy a teljes népességre vonatkozó országos adatokhoz képest¹⁰ jelentősen felülreprezentált az alacsonyabb státuszú iskolatípusokban (eltérő tantervű iskola, szakiskola) koncentráció (3. ábra). Az érettségit adó és magasabb iskolafokon tanulók alacsony arányban jelennek meg. Mindez azért kulcskérdés, mert a sikeres és hosszú távú munkaerő-piaci beilleszkedéshez olyan középfokú végzettség szükséges, amely érettséggel összekötött, mivel az össznéesség adott korcsoportjának mintegy 80 százaléka rendelkezik ezzel. A szakellátásban élők nagyobbik része kimarad e körből, hasonló számarányban, mint a halmozottan hátrányos helyzetű, családban élő társaik. Ezzel szemben a családi szocializációs folyamatok pótlását vállaló gyermekvédelmi ellátórendszer (szűkös kapacitásával) feladata e helyzet megváltoztatása, mivel az oktatási szektor rendszerszintű szabályozói nem célozzák a gyermekvédelemben élők döntő többségét (ideiglenes és átmeneti neveltek).

3. ÁBRA: A gyermekvédelem szakellátási rendszerében élők iskolatípus szerinti megoszlása (%)

10 Ehhez forrás Halász – Lannert: Jelentés a magyar közoktatásról 2006. című kötetének vonatkozó adatai. „Az általános iskolából kilépő tanulónépesség a középfokon három tanulmányi irány valamelyikében tanul tovább: a továbbtanulást biztosító gimnáziumokban, a szakképzést nyújtó szakiskolákban és szakközépiskolákban. A 90-es évek folyamán a középfokú programválasztást a szakiskolák létszámvesztése és a középiskolák térnyerése jellemezte, a 2004/2005-ös tanévre a középiskolákban továbbtanulók aránya együttesen 76% tett ki: szakközépiskolákban tanul tovább az általános iskolából kilépő tanulók 39%-a, gimnáziumban 36,5%-a, szakiskolában pedig 23%-uk.” (4. fejezet: Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás – Imre Anna – Györgyi Zoltán).

Úgy tűnik, hogy az állami szektorok szerepvállalási területeinek tisztázása fontos előrelépést jelentene. A '97-es gyermekvédelmi törvényt megelőző korszakban a szakellátott gyermekek nagy része a szakellátáshoz tartozó belső iskolákban tanult, illetve a nagy létszámú gyermekotthonok mellett működő külső általános iskolákban koncentrált. Ebben az iskoláztatási helyzetben – ugyan szegregált formában – a gyermekvédelem az iskolai feladatokat is nagyrészt magára vállalta. (Nem csak a belső iskolákat kell ideértenünk, hisz a nagy gyermekotthonok mellett lévő külső iskolákban is sok gyermekvédelmi nevelő tanított másodállásban.) Természetesen nem e rendszer visszahozását javasoljuk, hisz a szakellátottak ebben az időszakban sem mutattak sikeresebb képet a mostaninál, ami a szegregált oktatási forma alkalmatlanságára és az ellátási szolgáltatások szűkösségére enged következtetni.

A gyermekvédelem átalakulásával „szétszóródtak” az ellátottak a közoktatás rendszerében (belső iskolák zöme megszűnt, gyermekotthonok nagy része máshol lakásotthonná alakult, nőtt a nevelőszülői ellátás). Ez azt jelenti, hogy a szegregált oktatási forma, mint egyik feltételezhető gátló tényező, megszűnt. Ezzel együtt az iskolai ellátás szoros felügyeletét már nem a gyermekvédelem látja el. A szakellátás alapvetően családi szerepet vállal át a családoktól a gyermek nevelésében, és az iskola feladata – hasonlóan a családban növekedő gyerekekéhez – az iskolai előrehaladás segítése. Ebben csak „külső” támogató szerepet tölt be a család, esetünkben a gyermekvédelem.

A probléma elsősorban, hogy „rideg integrációról” beszélhetünk abból a szempontból, hogy az oktatási rendszer sem rendszerszinten, sem helyi viszonylatban nem reagál a gyermekvédelmi ellátottak sajátos élethelyzetére, és nem képes olyan inkluzív iskolai környezetet teremteni, mely igazodik az egyes gyerekek speciális szükségleteihez.

Az iskolázottsági vizsgálatnál az egyes korcsoportra jellemző iskolatípusok elemzését sem hagyhatjuk el (1. táblázat). A fenti megállapításokon túl – alacsony presztízsű iskolákban való koncentráció, középfokon szakiskolai végzettség stb. – az is bizonyítottnak látszik, hogy a gyermekvédelemben élőkre alapvetően jellemző a túlkorosság. A túlkorosság megmutatkozik abban, hogy a 7–14 éves korosztályban is találhatók óvodások (3%), a 15 és 17 év közöttiek egyharmada (32%) még általános iskolás (normál vagy eltérő tanterven), a 18 év felettek majdnem fele (42,7%) szakiskolás. A 15–17 éves korosztályban arányaiban kevesebben vannak (14,8%) az érettségit adó intézménybe járók, mint a 18 év felettek (15,7%) között.

A 18 évet betöltöttek (utógondozottak) iskolai megoszlása is érdekes képet mutat. Ők a teljes vizsgált csoport egyötödét teszik ki (19%). Ezen belül láthattuk a szakiskolai felülreprezentáltságot, ami mellett 20 százalék a nem tanulók, 6,7 százalék a felsőoktatásban tanuló és 15,7 százalék az érettségire készülők. Ha hozzátesszük, hogy az utógondozói ellátás preferálja a tanulást, akkor feltételezhetjük, hogy a nem tanulók nagy része 18 évesen kikerült a rendszerből (ebben a kimutatásban, mint „nem tanuló” nem jelenhet meg), vagyis a vizsgált populáció iskoláztatási mutatóit még a fenti százalékoknál is kedvezőtlenebb helyzet jellemzi.

A túlkorosság a családban töltött időszak egyik „hozománya” lehet, de – ahogyan a későbbiekben még beszélünk róla – az ellátórendszerben töltött évek alatt is tovább nőhet, amennyiben nem történik meg e hátrány azonnali kezelése, és hosszú távú kompenzálása. Ennek sem lehet kizárólagos terepe a gyermekvédelem, hiszen alapvetően iskolai problémáról van szó.

1. TÁBLÁZAT: Az egyes korcsoportok iskolatípusai (%)			
Iskolatípus	7-14 év	15-17 év	18 év-
Óvodás	3,10%	0,00%	0,00%
Normál tantervű általános iskolás	68,40%	19,70%	0,00%
Eltérő tantervű általános iskolás	20,80%	12,20%	1,80%
Normál tantervű szakiskolás	0,70%	30,20%	28,00%
Eltérő tantervű szakiskolás	0,30%	13,00%	13,70%
Érettségit adó intézményben tanul	0,60%	14,80%	15,70%
Akkreditált felsőfokú szakképzésben tanul	0,00%	0,00%	3,40%
Felsőoktatásban tanul	0,00%	0,00%	6,70%
Felnőttképzési tanfolyami oktatásban tanul	0,00%	0,00%	4,40%
Egyéb intézményi formában tanul	1,20%	2,50%	2,40%
Gyermekvédelmi belső iskolában tanul	3,60%	3,50%	2,30%
Nem tanul	1,30%	4,00%	21,70%
Az adott korcsoport létszáma (fő)	7743 fő	4558 fő	3701 fő

A megyei adatok részletes elemzésére itt nincs mód, azonban a megyei táblázatok – többek között ez az oktatási is – rámutatnak arra, hogy a megyei fenntartásban lévő, meglehetősen nagy autonómiával rendelkező gyermekvédelmi szakellátási rendszer egyes jellemzői megyénként meglehetősen nagy szóródást mutatnak. Azt gondoljuk, hogy egyes megyéknek vannak olyan „jó gyakorlataik” (good practises), melyeket egymásnak átadva előbbre lehet lépni vizsgált területünkön. Azonban azt is látni kell, hogy a megyei eltérések nem olyan jelentősek, hogy bármely megyéről elmondható lenne, hogy sikeresen megoldotta az iskoláztatás kérdését, és nincs szüksége szoros együttműködésre az oktatási szektorral.

Amennyiben az egyes iskolatípusba járókat az alapján is vizsgáljuk, hogy hány hónapja vannak a szakellátó rendszerben, akkor látható, hogy csak kicsik az eltérések a gyermekvédelemben eltöltött idő megoszlásában. Nem tapasztalható például az, hogy az érettségit adó intézményekbe járók összességében több időt töltöttek a gyermekvédelemben, mint szakiskolákba járó társaik. Vagyis nem mondhatjuk el, hogy nagy valószínűséggel a bent töltött hosszabb idő segítette őket a magasabb státuszú közép fokú iskolába. (Az érettségit adó intézménybe járók ugyanannyian vannak az egyes kategóriákban is – 8 év folyamatában arányosan kb. 700 fő –, csak a 8 év felettiak esetén látható ugrás: az a csoport összesen 700 főt tesz ki. Hasonló a trend a szakiskolások esetén is, csak ott kétszeres létszámot találunk.) A felnőttoktatásban és a felnőttképzés tanfolyamán tanulók is arányosan hasonló időt töltöttek el a rendszerben, és létszámuk közt sincs jelentős eltérés. Vagy az ugyanilyen életkorú, nem tanuló fiatalok sem jelentősen kevesebbet, azonban ők számszerűen jóval (ötször) többen vannak, mint a felsőfokon tanulók.

Összegezve elmondható, hogy a gyermekvédelemben eltöltött minél hosszabb idő és a minél sikeresebb iskoláztatás között nincs kimutatható összefüggés. Vagyis a szakellátási rendszer nem képes a bekerült gyerekek eredeti társadalmi rétegződésben elfoglalt alacsony helyzetén változtatni az iskoláztatási sikereken keresztül.

Az iskolatípus és elhelyezési forma összefüggéseinek vizsgálata az országos statisztikai adatok alapján egyértelműen azt mutatja, hogy a magasabb státuszú iskolatípusokba (elsősorban érettségít adó intézményekbe) járók nincsenek nagyobb arányban a nevelőszülőknél, mint a gyermekotthonokban, lakásotthonokban. Vagyis az a feltételezés, hogy a nevelőszülői ellátás, mint családiasabb forma, magasabb iskolázáshoz vezet, jelen kutatásban sem igazolható.

Ennek hátterében feltételezhető az, hogy a nevelőszülők nagyobb része iskolai végzettsége alapján a társadalom alsó 20 százalékába sorolható, így a náluk szocializálódó gyerekek a családi minták alapján az alacsonyabb státuszú iskolákat preferálják. Fennáll tehát az a nevelésszociológiából, mobilitáskutatásból jól ismert összefüggés, hogy az iskoláztatást, az iskolához fűződő viszonyt meghatározza a (nevelő)szülő képzettsége. Amennyiben a (nevelő)szülő az iskolát nem tartja a vertikális mobilitás szempontjából fontos csatornának, a fiatalnak kisebb esélye lesz a (nevelő)szülőnél magasabb végzettségi szint elérésére. A többnyire alacsony kulturális tőkével rendelkező (nevelő)szülők a kulturális tőke formáinak átörökítésében is csak a saját erőforrásaik maximumát képesek átadni. Vagyis a gyermekvédelmi ellátórendszer és az oktatási rendszer külső segítsége nélkül a nevelőszülői rendszer – a benne dolgozók jelenleg jellemző iskolai végzettségével – nem fog magasabb iskolai végzettséget eredményezni az ott élő fiatalok számára. Ha hozzátesszük azt is, hogy a magasabb státuszú iskolák jóval költségesebbek, és nagyobb személyes erőforrás mozgósítását várják a nevelőszülőtől, akkor biztosak lehetünk abban, hogy ezeket a befektetéseket a nevelőszülők csak bizonyos feltételek mellett teszik meg (még akkor is, ha átlátják jelentőségét). A gyermekvédelmi rendszer működése azonban jelenleg „nem díjazza” ezeket a többletbefektetéseket: nevelőszülőkkel korábbiakban készített mélyinterjúk szerint sem anyagi, sem erkölcsi elismerés nem jár érte.

A gyermekvédelmi státusz és iskolatípus adatainak összehasonlításából egyértelműen látszik, hogy a tartós neveltek közül kiugró az eltérő tantervű általános (15,2%) és a szakiskolások (8,3%) aránya, valamint az érettségít adó intézménybe járók aránya (10,5%). Ez utóbbi adatból arra következtethetünk, hogy a tartós nevelt státusz kedvezőbb a sikeres iskoláztatás szempontjából a gyermekvédelemben élők számára. (A regionális kutatásban részletesen leírt stabil érzelmi alap szükségessége a tanuláshoz a tartós neveltek esetén valószínűsíthetőbb.) Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a gyermekvédelmi törvény korszerű szemléletével ellentétben a tartós nevelt státuszúak arányát kell növelni. Ezzel szemben fontos az átmeneti neveltek számára is biztosítani azt a stabil érzelmi alapot, ami segíti őket a sikeresebb iskoláztatásban. Jelenleg azonban egyértelműen kimondható, semmi sem indokolja, hogy éppen a tartós neveltek lettek nevesítve az oktatási törvény halmozottan hátrányos helyzetű kategóriájában, és az iskoláztatási szempontból alacsonyabban teljesítő átmeneti és ideiglenes neveltek pedig kimaradtak.

ÖSSZEGRZÉS

E tanulmány kizárólag arra vállalkozott, hogy statisztikai adatelemzésekből vonjon le olyan megállapításokat, melyeket eddig – adathiány miatt – nem lehetett megtenni. A megállapítások a gyermekvédelem és az iskolai sikerek összefüggéseit úgy mutatják meg, hogy az eddigiekben vélt vagy már feltárt összefüggések igazolhatók vagy cáfolhatók-e az országos statisztikai adatokra támaszkodva.

Az első megállapítás, hogy a gyermekvédelemben élők mintegy négyötöde bent van az oktatási rendszerben, és további majd 10 százalékuk óvodáskorú. Ezek az adatok is azt mutatják, hogy *a gyermekvédelem oktatási szektorral való szoros együttműködése elengedhetetlen.*

A vizsgált csoport háromnegyede átmeneti nevelt. Vizsgálat tárgya, hogy az iskoláztatás szempontjából mi jellemzi a különböző státuszú csoportokat, hiszen az oktatási törvény halmozottan hátrányos helyzetű kategóriájában a tartós neveltek kiemelten szerepelnek, míg a többi csoport kimaradt e támogató szolgáltatási körből. A gyermekvédelmi státusz és iskolatípus adatainak összehasonlításából egyértelműen látszik, hogy a tartós neveltek közül kiugró az érettségit adó intézménybe járók aránya (10,5%). Ez utóbbi adatból arra következtethetünk, hogy a tartós nevelt státusz kedvezőbb a sikeres iskoláztatás szempontjából a gyermekvédelemben élők számára. Egyértelműen kimondható, *semmi sem indokolja, hogy éppen a tartós neveltek lettek nevesítve az oktatási törvény halmozottan hátrányos helyzetű kategóriájában, és az iskoláztatási szempontból alacsonyabban teljesítő átmeneti és ideiglenes neveltek pedig kimaradtak.*

A gyermekvédelemben eltöltött idő vizsgálata azt mutatja, hogy a vizsgált csoport egészét tekintve egyharmaduk 3 évnél kevesebb időt tölt a rendszerben, egyharmaduk 3 és 8 év közötti időtartamot, egyharmaduk pedig 8 évnél is többet. Az adatelemzés azt is mutatja, hogy annak van nagyobb valószínűsége, hogy a gyermek az ellátórendszerbe bekerülés után vagy viszonylag rövid idő alatt visszakérül a családjába, vagy várhatóan hosszú távon marad a rendszerben. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a hosszabb távú fejlesztés lehetősége fennáll, és feltételezhetjük, hogy minél több időt tölt valaki az ellátórendszerben, annál nagyobb esélyei vannak hátrányai kompenzálására, és az egyre sikeresebb iskoláztatásra. *Vagyis az az érv, hogy a nagyon rövid gyermekvédelmi szakellátásban eltöltött idő szab gátat az iskoláztatást is támogató hatékony fejlesztésnek, az országos statisztikai adatok alapján nem igazolható.*

Az elhelyezési forma a gyermekvédelmi rendszer átalakulását mutatja, ami a nevelőszülői elhelyezés 50 százalék feletti arányában jelenik meg. Ez az elhelyezés nagyobb lehetőséget biztosíthat a szakellátásban élők számára a családi szocializáció pótlására. Az iskolatípus és elhelyezési forma összefüggéseinek vizsgálata egyértelműen mutatja, hogy a magasabb státuszú iskolatípusokba (elsősorban érettségit adó intézményekbe) járók nincsenek számottevően nagyobb arányban a nevelőszülőknél, mint a gyermekotthonokban, lakásotthonokban. *Vagyis az a feltételezés, hogy a nevelőszülői ellátás mint családiasabb forma, magasabb iskolázáshoz vezet, jelen kutatásban sem igazolható.* Ez alapján megállapítható, hogy *a gyermekvédelmi ellátórendszer belső és az oktatási rendszer külső segítése nélkül a nevelőszülői*

rendszer – a benne dolgozók jelenleg jellemző iskolai végzettségével – nem eredményez magasabb iskolai végzettséget a fiatalok számára.

Az iskolatípus szerinti megoszlás alapján látható, hogy a vizsgált csoport – a teljes népességre vonatkozó országos adatokhoz képest – jelentősen felülreprezentált az alacsonyabb státuszú iskolatípusokban (eltérő tantervű iskola, szakiskola). Az érettségít adó és magasabb iskolafokon tanulók alacsony arányban jelennek meg. Napjainkban a szakellátás alapvetően családi szerepet vállal át a családoktól a gyermek nevelésében, és az iskola feladata – hasonlóan a családban növekedő gyerekekéhez – az iskolai előrehaladás segítése. Ebben csak „külső” támogató szerepet tölt be a család, esetünkben a gyermekvédelem.

IRODALOM

- CAMERON, R. J. – MAGINN, C. (2008): The Authentic Warmth Dimension of Professional Childcare. *The British Journal of Social Work*, London, 6. 1151–1172. o.
- FORRAY R. Katalin (2006): A kiemelkedés újtjai és akadályai. In Bakos István (szerk.) *Találkoztam boldog gyivisekkel is*. Echo Innovációs Műhely, Székesfehérvár, 13–61. o.
- HALÁSZ Gábor – LANNERT Judit (SZERK.) (2006): *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. OKI, Budapest.
- KRAVALIK Zsuzsanna (2004): Együttműködés a gyermekvédelmi igazgatásban. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 4, 28–35. o.
- VARGA Aranka (2006A): Civil közösség a gyermekvédelemben. In Bakos István (szerk.) *Találkoztam boldog gyivisekkel is*. Echo Innovációs Műhely, Székesfehérvár, 62–90. o.
- VARGA Aranka (2006B): A gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzete. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 4. szám.
- VARGA Aranka (2008): A gyermekvédelemben élők inklúziójának esélyei. *Új Pedagógiai Szemle*, 9. szám 16–24. o.
- VARGA Aranka (2009): Inklúzió a gyermekvédelemben. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2. 7–15. o.
- VERESSÉ GÖNCZI Ibolya (2004): *A gyermekvédelem pedagógiája*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.